

УДК 349.3

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ЙОГО ТЛУМАЧЕННЯ І ЗМІСТ

Назаренко О.Л.

Національна академія Служби безпеки України

У статті розкриваються сутність, зміст, структура, функції та рівні соціального захисту. Стаття присвячена з'ясуванню сутності соціального захисту, його тлумаченню і розкриттю його змісту. Сучасні реалії розвитку держави потребують значного переосмислення сутності соціального захисту населення. Відповідно до цього – постановки нових завдань, які покликані вирішувати ця система, та механізмів здійснення соціального захисту населення, що мають бути адекватні ринковим умовам.

Ключові слова: соціальний захист, сутність, система, завдання, функції, рівні.

Постановка проблеми. З'ясування сутності соціального захисту, його ролі і місця в забезпеченні безпеки держави набуває особливої актуальності у складних сучасних умовах. Поняття «соціальний захист» не має точного законодавчого визначення і потребує подальшого удосконалення.

Соціальний захист є одним із видів суспільних відносин і особливою формою реалізації права на захист, але не зважаючи на суспільний інтерес, все ж, дослідження сутності соціального захисту, його тлумачення і змісту характеризується низкою проблем, наявність яких потребує глибокого осмислення.

Метою даної статті є аналіз сучасного наукового визначення поняття «соціальний захист», його змісту, виокремлення складових, визначення ролі і місця соціального захисту в національній безпеці.

Визначаючи сутність соціального захисту, слід керуватися положеннями Конституції України, іншими нормами українського законодавства, міжнародно-правовими актами, довідковою та енциклопедичною літературою, іноземними джерелами, світовим досвідом розвитку соціальних держав.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми визначення поняття соціального захисту завжди були предметом дискусій при дослідженні прав людини на захист. Серед відомих вчених, які займалися дослідженням соціального захисту, необхідно відзначити таких, як: В. Андрушко, В. Бакіров, І. Бондар, Л. Гончарук, В. Дем'янишин, Ю.П. Дмитренко, В. Єрьоменко, В. Котюк, О. Красавчиков, А. Крупник, В. Лазор, В. Омельчук, Є. Пилипенко, В. Подшивалкіна, С. Прилипко, О. Процевський, Б. Сташків, Л. Стрельбицька, Г. Чанишева, О. Ярошенко та ін.

Дослідженням соціальних гарантій займалися такі вчені, як: Д. Богиня, І. Бондар, В. Брич, О. Грیشнова, Л. Денісова, Т. Кір'ян, А. Колот, В. Костиця, В. Латік, Е. Лібанова, М. Папієв, О. Савенко, М. Шаповал, П. Шевчук, В. Яцканич та ін.

Дослідженням соціального забезпечення займалися І. Гнибіденко, А. Гончаров, І. Гуштин, Б. Надточій, В. Новіков, В. Папієв, І. Сирота, В. Яценко та ін.

Серед зарубіжних вчених необхідно визначити таких як В. Арте, Р. Титмус, П. Пірсон, М. Ганслі Теренс, Й. Хендшель, П. Таундсен, С. Брю, М. Вебер, Дж. Гелбрейт, Р. Даль, Дж.М. Кейнс, Х. Ламиерт, А. Маршалл, А. Пігу, П. Самуельсон, М. Фрідмен, Ф. Хайек, П. Хейне та багато інших.

Незважаючи на значний доробок, внесений відомими науковцями в розгляд даної проблеми, на сьогодні питання визначення і сутності соціального захисту все ще знаходиться на стадії дослідження. Це пов'язано, насамперед, з тим, що законодавче визначення соціального захисту не є досконалим.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У законах та інших нормативно-правових актах недостатньо повно викладена сутність соціального захисту, що може впливати на життя людей, безпеку людства, процеси державотворення та інші життєво важливі суспільні процеси. На погляд вчених, відсутність прямих норм у законодавчих актах України, якими передбачаються певні соціальні і правові гарантії особам, які залучаються до співпраці з оперативними підрозділами до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, є однією з проблем, яка потребує наукової розробки.

Виклад основного матеріалу. В житті кожної людини трапляються випадки, які можуть призвести до тимчасової або постійної втрати працездатності, котра в свою чергу, призводить до втрати заробітної плати, яка для більшості людей основним засобом для існування. До таких випадків відносять старість, хвороба, інвалідність, втрата годувальника, народження дитини та ін. Всі ці випадки, не зважаючи на їх різноманітність, мають однакові соціальні наслідки для людини, ними обумовлюється потреба в отриманні джерел життєзабезпечення не в обмін на нову затрачену працю.

Варто зазначити, що ці випадки прямо впливають на соціальну стабільність суспільства і подолати їх самостійно в багатьох випадках неможливо, держава бере на себе частку відповідальності за їх настання і утворює систему соціального захисту.

Соціальний захист – явище не стабільне, якому притаманні риси видозмінювання в залежності від державного та суспільного устрою, політичної обстановки, економічного та соціального розвитку кожної конкретної країни на певному етапі її існування.

Соціальний захист – це засіб збереження стабільності та злагоди в суспільстві, що трансформується, інструмент, за допомогою якого держава може впливати на життя і майбутнє людей.

Перш за все, необхідно встановити, що розуміється під поняттям «соціальний захист», які існують підстави такого захисту та хто підпадає під дану сферу суспільних відносин.

Перші спільноти (роди, племена, общини) піклувалися про непрацездатних, насамперед про дітей і жінок. Пізніше ця турбота поширилася на осіб похилого віку та людей з особливими потребами. З виникненням державності природний процес взаємодопомоги людей у разі настання складних життєвих ситуацій поступово почав регулюватися. До уваги бралися типові ситуації, що постійно виникали. Найбільш оптимальний варіант такої поведінки трансформувалася у звичай, а пізніше – у правові норми [1].

Засвідчимо, що дослідження поняття соціального захисту актуальне. У суспільних відносинах у це поняття досить часто вкладається абсолютно різних зміст [2].

Термін «соціальний захист» пов'язаний із прийняттям закону США про соціальний захист (Social Security Act) у 1935 році. Його автор, на той час президент Сполучених штатів Америки Франклін Рузвельт, назвав новий законодавчий акт «наріжним каменем у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується» [3].

Без сумніву, Конституція України є Основним Законом, на якому ґрунтується національне законодавство, складовою якого є законодавство з соціального забезпечення. Враховуючи дефініцію, закріплену в ч. 1 ст. 46 Конституції України, вважаємо, що соціальний захист – невіддільна складова існування правової держави, відповідальної за благополуччя, розвиток і безпеку людства.

У Конституції України закладені основоположні норми, які регулюють усі аспекти соціального захисту військовослужбовців [4 ст. 17, 46]. Ці норми потребують свого постійного удосконалення, конкретизації, металізування і закріплення в кодексах, законах, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, наказах Служби безпеки України та в інших нормативно-правових актах. Міжнародно-правове регулювання соціального та правового захисту військовослужбовців здійснюється на основі правових норм, що містяться у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і які, відповідно, є частиною національного законодавства України.

Науковці намагались надати визначення поняттю «соціальний захист». Так, Б. І. Сташків вважає, що «соціальний захист» – це види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування [5].

Вивчаючи розвиток національної наукової школи права соціального забезпечення в Україні, І. М. Сирота наголошує на особливому значенні права соціального забезпечення в умовах сьогодення. Зростання ролі соціального забезпечення, вплив його на всі сторони життя людини якісно змінили і саму галузь права соціального забезпечення, і характер її взаємодії з іншими галузями права. В розвинутій цивілізованій державі, де існують ринкові відносини, соціальне забезпечення виступає в якості однієї з гарантій реалізації прав та свобод громадян. В умовах сьогодення право соціального забезпечення розвивається на основі нових принципів та концепцій, охоплює

нові групи відносин, які знаходилися раніше за межами даної галузі права [6].

Далі, Н. Б. Болотіна, висловлює точку зору, що вказана галузь права в сучасних умовах має називатися «право соціального захисту», базуючись на тому, що йдеться власне про соціально-захисну діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків. Вчена зазначає, що право соціального захисту – нова галузь національного права, яка перебуває на етапі становлення [7].

Соціальний захист населення лежить у площині соціальної функції держави. Основним призначенням соціальної функції є забезпечення людині гідного існування, вільного розвитку особистості, захисту сім'ї, соціальної справедливості і соціальної захищеності. Держава бере на себе обов'язок з надання допомоги слабким і знедоленим, усім, хто неспроможний самостійно заробляти на гідне життя людини життя, не має іншого джерела доходу.

Так, А. Гончаров, аналізуючи зміст поняття «соціальний захист», вказує, що на етапі переходу до ринку це поняття замінило «соціальне забезпечення», яке використовувалося в радянській економіці, де характеризувало специфічну організаційно-правову форму соціального захисту, що здійснювався безпосередньо державою [8].

До цього ж, І. В. Гуцин визначає право соціального забезпечення як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, що виникають під час здійснення заходів щодо забезпечення престарілих та непрацездатних громадян грошовими (пенсії, допомоги, компенсації) і натуральними (протезування, засоби пересування для інвалідів, ортопедичні вироби) матеріальними благами аліментарного характеру, а також заходів з надання громадянам послуг і пільг [9].

Разом з тим, С. М. Ланцев вважав, що суспільство зобов'язане утримувати непрацездатного, але не повинно задовольняти всі його потреби, в тому числі нераціональні. Воно в змозі і повинно обмежувати свої витрати на рівні, що дозволяє задовольнити тільки ті потреби, які є науково – обґрунтованими та раціональними [10].

Як вказує Б. С. Стичинський – соціальний захист – окремий предмет регулювання, й сукупність власних юридичних засобів впливу держави на учасників регульованих суспільних відносин, і найважливіше в них – бажання держави в розвитку регулювання даних відносин [11].

При дослідженні феномену «соціальний захист» заслуговує на увагу і підхід, розроблений Комісією соціального розвитку ООН. Відповідно до вказаного підходу, соціальний захист розуміється як комплекс стратегій і програм державних і приватних секторів, які здійснюються суспільством у зв'язку з різними непередбачуваними обставинами з метою компенсації відсутності чи суттєвого обмеження прибутків від трудової діяльності, надання допомоги сім'ям з дітьми, а також забезпечення людей медичним обслуговуванням та житлом [12, с. 22-23].

Отже, об'єктом соціального захисту є соціально-культурні і соціально-економічні права людини, матеріальні блага та послуги, які надаються державою для забезпечення всією повнотою прав громадян держави та компенсації обмежень, що

можуть виникати в різних непередбачуваних обставинах життя.

Враховуючи наведене визначення, Комісія соціального розвитку виділяє ряд загальних моментів, а саме: соціальний захист включає в себе комплекс заходів, які застосовуються у суспільстві у якості реакції на ризики і знедоленість, масштаби яких вважаються неприйнятними; в основі соціального захисту лежать такі цінності, як суспільна солідарність, почуття відповідальності і самопомога; соціальний захист має на меті сприяти як подоланню абсолютної бідності та вразливості найбідніших верств населення, так і захищеності тих, хто на даний момент має достатньо високий рівень життя, від наслідків непередбачених потрясінь і подій, пов'язаних із життям людини.

Зниження бідності є вагомим стимулом (і матеріальним, і психологічним) розширення участі всіх верств населення в економічному розвитку, тоді як посилення нерівності і масштабна бідність загрожують стати деструктивною силою щодо економічного прогресу, провокувати соціальну напруженість і викликати протидію перетворенням з боку тих, хто втратив надію на покращення власної долі [13].

Проаналізувавши вищенаведене, можемо резюмувати, що сутність соціального захисту проявляється не тільки у матеріальному забезпеченні, а й у задоволенні духовних та соціальних потреб суспільства.

«Соціальний захист» – поняття більш масштабне та включає в себе «соціальне забезпечення». Аргументація даного висновку базується на ст. 46 Конституції України, норма якої зазна-

чає, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом».

Варто зазначити, що у 2017 році за рейтингом, який оприлюднила Аналітична група міжнародного дослідницького проекту The Social Progress Imperative Україна посіла 64 місце, опинившись у групі країн, рівень соціального прогресу яких є вищим за середній. Україна лишила позаду Білорусь (65 місце) та РФ (67 місце), тим часом Польща опинилася на 32 місці. Індекс соціального прогресу – комбінований показник, що визначає досягнення країн з точки зору суспільного добробуту та соціального прогресу. Він не включає в себе показники економічного розвитку країн світу, а призначений для оцінки саме суспільного добробуту у кожній країні. Варто додати, що у 2016 році у подібному рейтингу Україна посіла 63 місце [14].

Підсумовуючи вищенаведене, можемо зробити висновок про те, що соціальний захист – це діяльність держави з реалізації організаційних, правових, економічних та інших заходів, що спрямовані на захист суспільства від соціальних ризиків та забезпечення таких умов життя, за яких особа почуватиметься самодостатньою соціальною одиницею, матиме змогу розвиватися як фізично, так і духовно. Варто визнати, що від усвідомлення сутності соціального захисту залежить цивілізаційний розвиток будь-якого сучасного суспільства.

Список літератури:

1. Право соціального забезпечення. Конспект лекцій для студентів для студентів усіх форм навчання / Укл.: Денисенко К.В. – Чернівці: ЧНТУ, 2017. – С. 96.
2. Караваев В.В. Что такое социальное обеспечение? / В.В. Караваев // Советское государство и право. – 1968. – № 10. – С. 36-43.
3. The Encyclopedia Americana. Complete in thirty volumes. – New York, 1973. – Vol. 25. – P. 102.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення / Б. Сташків // Право України – 2000. – № 5. – С. 24-26.
6. Сирота І.М. Развитие национальной научной школы права социального обеспечения в Украине / И.М. Сирота // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Т. 2. – 2003. – С. 141-146.
7. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: монографія / Н.Б. Болотіна. – К.: Знання, 2005. – 381 с.
8. Гончаров А. Поняття соціального захисту / А. Гончаров // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 10(166). – С. 126-128.
9. Гуцин І.В. Право социального обеспечения Республики Беларусь: учеб. пособие. В 2 ч. / И.В. Гуцин. – Гродно, ГрГУ. – 1993. – Ч. 1. – 106 с.
10. Ланцев М.С. Социально – экономические основы дифференциации обеспечения нетрудоспособных / М.С. Ланцев // Вопросы теории и практики социального обеспечения. – 1978. – № 1. – С. 9-14.
11. Стичинський Б. Право соціального забезпечення: проблеми становлення і розвитку / Б. Стичинський // Право України. – 2002. – № 6. – С. 85-89.
12. Усиление социальной защиты и уменьшение уязвимости в условиях глобализации в мире: Доклад Генерального Секретаря Комиссии социального развития ООН. 39 сессия. М.: Юркнига. – 2001. – 120 с. С. 22-23.
13. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
14. Електронний ресурс – <http://www.socialprogressindex.com/?code=UKR>

Назаренко Е.Л.

Национальная академия Службы безопасности Украины

СУТЬ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ, ЕЕ ТОЛКОВАНИЕ И СОДЕРЖАНИЕ

Аннотация

Данная статья посвящена анализу теоретических аспектов формирования системы социальной защиты. Современные реалии развития государства нуждаются в значительном переосмыслении сущности социальной защиты, а соответственно постановки новых задач, которые призвана решать эта система, и механизмов осуществления социальной защиты населения, которые должны быть адекватны современным условиям. В статье раскрываются сущность, содержание, структура, функции и уровни социальной защиты.

Ключевые слова: социальная защита, сущность, система, задачи, функции, уровни.

Nazarenko E.L.

National Academy of the Security Service of Ukraine

ESSENCE OF SOCIAL DEFENSE HIS INTERPRETATION AND CONTENT

Summary

This article is devoted to the analysis of theoretical aspects of forming of social defense. Modern realities of the state development need considerable rethinking of essence of population social security, and accordingly raising of new tasks which this system is called to decide, and mechanisms of realization of social defense, which must be adequate to the markets conditions. Essence, maintenance, structure, functions and levels of social defense, are analyzed in the article.

Keywords: social defense, social security, social assistance, additional social defense, forms of social defense.